

UDK 821.163.4(497.6).09(049.3)

Primljeno: 02. 10. 2021.

Stručni rad
Professional paper

Edina Murtić

O RATU, SMIJEHU I GRANIČNIM PITANJIMA U KNJIŽEVNOSTI I ŽIVOTU

(Almir Bašović, *Kalemi i biljezi: O sjenkama rata, smijeha i granice u bosanskoj i hrvatskoj književnosti*, Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske "Preporod", Zagreb, 2020)

Knjiga Almira Bašovića započinje uvodnim obraćanjem autora u kojem nas na upečatljiv i autoru svojstven način uvodi, ili ako sebi mogu dozvoliti slobodu u interpretaciji, „zavodi“ u teme kojima će se baviti u narednim poglavljima. *Kalemi i biljezi* se sastoje iz tri tematske cjeline: "Duge sjenke ratova", "Smijeh i njegove sjenke" i "Sjenke i granice". Sam autor je prvom rečenicom otvorio polje u kojem će nas voditi kroz čitanje: „Ova knjiga se bavi sjenkama rata, smijeha i granice u bosanskoj i hrvatskoj književnosti“ (str. 7). Bašović ne krije vlastitu ostrašćenost prema odabranim temama, a čitajući redove njegove knjige saznajemo kako je autobiografija, kao i u mnogim drugim vrijednim knjigama, odredila i njegove tematske preokupacije, povezane sa temeljnim životnim usmjerenjem. Ono što se ne navodi jeste da je autor i sam pisac, i to dramski, ali će revnosni čitatelji primijetiti njegovu sklonost da iz tema koje bi mogle ostati na pukoj teorijskoj razradi, ili interpretaciji na akademskoj razini usmjerenoj ka ciljanoj čitateljskoj skupini, Bašović svaki put iznova, manirom vještog pripovjedača želi čitatelja empatički uvući unutar tekstova o kojima piše i tema o kojima promišlja.

Nerijetko autor komparira primjere iz bosanskohercegovačke književnosti, na samo sa hrvatskom književnosti, kako to stoji u naslovu, već i sa temeljnim tekstovima antičke književnosti, kao i ostalim spomenicima svjetske literature. U tom

smislu knjiga je poticajna, jer kod pažljivih čitatelja osim brojnih književnih saznanja o važnim autorima iz hrvatske književnosti i bosanskohercegovačke književnosti, provocira znatiželju da se i nepročitani spomenuti tekstovi pročitaju, jer su predstavljeni intrigirajućim komparativnim interpretacijama, koje vrlo spontano, jednostavno, razotkrivaju bit uočenih povezanih književnih činjenica i uvjerljivo, sa teorijskim utemeljenim poveznicama, otvaraju nove mogućnosti čitanja. U tome je možda i najveći doprinos Bašovićeve knjige. Svjedoci smo da je nemali broj akademskih autora ostao u uskom krugu recepcije naučne i stručne javnosti, a Bašovićeve knjiga gotovo jednako uključuje i tu čitateljsku skupinu, ali i sve one koji u literaturi pokušavaju pronaći odgovore za sve što im život nameće kao nepoznanice.

Kalemi i biljezi se može čitati i kao udžbenik koji donosi pregled nekih od najznačajnijih autora iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, ali i kao presjek najznačajnijih tema iz svjetske literature, i na mnoge druge načine. Ova knjiga „vraća na crtu“ i svjedoči o svestranom autoru koji, uz to što kao univerzitetski profesor tumači studentima šta su drugi prije njega napisali, ili šta pišu njegovi savremenici, objavljuje naučne tekstove, eseje, ali i vlastite dramske tekste. Čitatelji Bašovićeve knjige se mogu uvjeriti koliko je važno da naučnik/profesor nije ugrozio vlastitu sklonost, da kao pisac/čitatelj doživljava svijet. U interpretacijama književnih tekstova, uz oslanjanje na brojne mislioce i teoretičare književnosti od Platona, Mihaila Bahtina, Borisa Senkera, Vladana Švacova, Northropa Fryea, Vladimira Proppa. Nesvakidašnja literarna informiranost i ostrašćenost prema književnosti polučila je knjigom koja nudi novi ugao gledanja, ali i iznesenim stavovima ostavlja mogućnost za slobodu i kreativnost čitateljeva doživljaja i vlastitog promišljanja.

DUGE SJENKE RATOVA

Baveći se temom rata u književnim tekstovima nekih od najpoznatijih južnoslavenskih autora Bašović se istovremeno osvrće na prošlost, sadašnjost i budućnost, kao što to čine i autori čija nam djela predstavlja. On u knjizi obuhvata, ne slučajno, najznačajnije historijske događaje u dvadesetom vijeku, kao i vrijeme kojem svjedočimo poslije toga. Na primjer, osvrćući se na književni lik Gavrila Principa on istražuje i analizira film *Atentat u Sarajevu* reditelja Veljka Bulajića, Sidranove dvije pjesme iz *Sarajevske zbirke*, dramu *Princip G.* Duška Andića i pripovijetku *Princip Gabrijel* Dževada Karahasana. Čitajući između redova o bitnom suodnosu individue i kolektiva Bašović zaključuje povodom ovih traumatičnih likova i događaja:

„Od takvih događaja, sugerira nam Karahasan, može nas spasiti samo neka dobra umjetnost, a sudbina Viktora Ullmanna kao da upozorava na još jednu implikaciju proizašlu iz Prvog svjetskog rata. Kao duboki rez u kolektivnom doživljaju vremena, a u skladu s ovdje razmatranom vezom između događaja kojim je počeo i arhetipskih sižea, Prvi svjetski rat nije promijenio samo sliku ovog nego i onog svijeta.“ (str. 46)

Bašović prepričava, uvodi, podsjeća na sami sadržaj, kontekstualizira teme dajući okvir za ono što će izreći u vlastitom osvrtu na tekstove: Dževada Karahasana, Miroslava Krleže, Miroslava Feldmana, Abdulaha Sidrana, Nedžada Ibrišimovića, Zlatka Hadžidedića i Tvrтка Kulenovića itd..

U njegovoj nakani se prepoznaje (nesvjesna) nastavnička intencija da se tekstovi ili film Veljka Bulajića, koji također kontekstualizira prema historijskim događanjima i Karahasanovoj pripovijeci *Princip Gabrijel*, približe i objasne, da za nas dobiju smisao posredstvom Bašovićevog postavljenog okvira. O tom pripremanju za ono što će uslijediti na osnovu njegovog zapažanja o filmskom scenariju ili književnom tekstu, sam promišlja na slijedeći način:

„Nazvati nešto lirskom pjesmom, pripovijetkom, dramom ili filmom, znači preuzeti na sebe obavezu da se događaj kojim se te forme bave, naprimjer, Sarajevski atentat, uredi u skladu s nekom logikom te da se on isključi iz beskonačne i neuređene stvarnosti. **Okvir** (Istaknula E. M.) književnog djela izdvajajući priču iz stvarnosti narušava mehanički redosljed događaja, jer se upravo preko okvira uspostavlja unutrašnja logika književnog djela koja proističe iz njegovog konstrukcijskog principa. Pri razmatranju djela koja se bave Sarajevskim atentatom kao stvarnim historijskim događajem, u obzir će se uzimati važnost okvira kao fenomena kojim se književno ili filmsko djelo odvaja od beskonačne stvarnosti, a to se tiče i načina na koji se konkretno djelo uspostavlja kao cjelina.“(str. 11-12)

SMIJEH I NJEGOVE SJENKE

Baveći se smijehom, tačnije „gorkim smijehom“, u Čopićevim romanima *Magareće godine* i *Orlovi rano lete*, te Sušićevom dramom *Baja i njegovi drugovi*, Bašović se koncentrira na jednu bitnu temu – odrastanje u ratu, koja je jedna od najprisutnijih tema u književnosti za djecu i omladinu. Bašović primjećuje da ova dva autora u skladu sa sopstvenim poetikama bol, rat i stradanja predstavljaju i formiraju likove na način koji je povezan sa Bahtinovim opisom karnevaleskog preobražaja i odnosom prema smrti. Sve najuzvišenije je podložno i komičnom, pa se ironija koja izaziva smijeh upliće kao oslobađajući element u jednom vremenu koje diktira idejnost u

umjetnosti, koristeći pri tome materijano-tjelesno unižavanje od *gore* prema *dolje*. Bašović se zapravo priklanja Bahtinovom tumačenju smijeha kao “životodavnog principa“ (str. 127). Ženski smijeh pak u Huminom *Grozdaninom kikotu* Bašovića asocira na obrednu svrishodnost eleuzinskih misterija. Široka lepeza nijansi različitih ljubavnih odnosa u ovom lirskom romanu posmatra se najviše kroz rezonance ženskih likova, Grlice, Ivanke, ali i smijeha koji može biti tragičan nagovještaj, kao što je to bio Jurin smijeh upućen Ozrenu i Grlici. Životnost likova metonija je biljnoga svijeta i svekolike prirode. Iako se u samom naslovu spominje smijeh koji bismo uvjetno mogli izjednačiti sa životom, u ovom dijelu knjige provlače se i neke druge velike teme književnosti. Pišući o dramama Abdulaha Sidrana *Dječja bolest: otac na službenom putu* i Karahasanovoj *Rasti u širinu*, Bašović već ističe različitost u stilskim tendencijama promatranih djela što sugerira sam naslov njegovog teksta “Otvorena drama o bolesti i zatvorena drama o smrti”.

„Smijeh kroz suze će se razmatrati na primjerima dviju drama koje se po svojim stilskim tendencijama u značajnoj mjeri razlikuju, što bi moglo značiti da naslijeđe jednog tipa smiješnog koje počinje s Gogoljevim *Revizorom* jeste šire od pojma stila i da možda postoji mogućnost da se u radu ambicioznijem nego što je ovaj to naslijeđe opiše kao žanr.“ (str. 153)

U nastavku Bašović zaključuje kako su se autori dotakli istih tema: porodični odnosi, smrt, ali i sam uviđa da su društveni obredi, rituali, kojima se obilježava smrt pokušaj da se nekako i tome zada okvir, koji vidi kao „težnju za bilo kakvom dovršenošću...“ (str. 165).

Tema porodice, tačnije propasti jedne porodice, razmatrana je u tekstu “Mamino srce” Janka Polića Kamova, na način da također naglašava Bahtinov tjelesni princip spuštanja, kao i smijeh, kojim „Kamov ruši principe melodrame i svega onoga što srce do ove scene predstavlja“ (str. 183).

SJENKE I GRANICE

U tekstu “Tijelo graničara” Bašović analizira i upoređuje književne likove Budaline Tala, Alije Đerzeleza i Ivana Franju Jukića. Tale iz Sušičeve pripovijetke, Đerzelez iz Andrićeve pripovijetke i Jukić iz romana Ivana Lovrenovića imaju Bosnu kao ishodišnu tačku, ali i kao neku vrstu graničnog prostora, koji ih određuje, formira u duhovnom i književnom smislu. Kao i u prethodnim poglavljima interpretaciji se prilazi oprezno, sa naučnim argumentima, teorijskim uporištima, opet na bahtinovskom tragu markira se tijelo kao dio „materijalno-tjelesnog“ principa kojim

se junaci detroniziraju. S druge strane, poseže se za likovima iz svjetske književnosti, od Gilgameša do Don Juana. U intertekstualnoj mreži unutar koje se, na primjer, Alija Đerzelez komparira sa likom Don Juana zanimljivo je kako odnos prema ženi utiče na identitet književnih likova.

Naše čitanje knjige *Kalemi i biljezi* zaključit ćemo Baševićevim opažanjem izvedenim posredstvom spomenutih istaknutih likova/ličnosti a koje se tiče pozicije književnosti i njenog mjesta danas:

„Za razliku od Don Juana, Alija Đerzelez (Andrićev Alija Đerzelez!) živi u svijetu u kojem se do žena ne može *kao ni do Boga!* Može li se možda Andrićev *Put Alije Đerzeleza* čitati kao pokušaj svodenja svega što je više od čovjeka, a epski junak to jeste, na ljudsku mjeru? Nije li to postupak demitologizacije koji, osim u kasnijim obradama motiva Don Juana, možemo prepoznati i u velikoj književnosti Pära Lagerkvista (*Ahasverova smrt, Sibila...*), Leonida Andrejeva (*Juda Iskariotski, Elezar...*), Jamesa Joycea (*Ulysses*), Nedžada Ibrišimovića (Vječnik)... Ne svjedoči li taj postupak, možda, i o tužnoj činjenici da su ljudi dvadesetog stoljeća vezu s metafizičkim u potpunosti izgubili, a da književnost na ovaj način tu vezu pokušava nadoknaditi?“ (str. 215)

ZA KRAJ

Bašović knjigu *Kalemi i biljezi* završava riječima zahvale profesorima, kolegama, prijateljima i svima koji su mu pomogli da formira ono što je u mišljenju i tekstu došlo do nas čitatelja. Gesta vrijedna pažnje, u vremenu svopćeg ignoriranja naučnih autoriteta, onih od kojih smo učili i saznavali, jeste spominjanje Nirman Moranjak-Bamburać, Dževada Karahasana i Tvrka Kulenovića, koji su vlastitim primjerom, predanošću i umijećem oblikovali književno-naučnu misao bosanskohercegovačkih prostora, kao i generacije studentica i studenata ne samo Filozofskog fakulteta u Sarajevu, već u mnogo širem opsegu. Raduje nas činjenica da smo čitajući ovu knjigu prepoznavali i veličinu učitelja, ono što je od njih u naučnoj akribičnosti i strasti prema književnom tekstu, kao i njegovoj interpretaciji, prešlo na „učenika“, profesora Almira Bašovića.

Adresa autorice
Authors' address

Edina Murtić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
edina.murtic@ff.unsa.ba